

VLADIVOSTOK ASINARA HATTINDA 1030 TÜRK

Dr. Cemil KUTLU

Ruslar I. Dünya Savaşı sırasında ele geçirdikleri Türk savaş esirlerinden büyük bir kısmını Çelyabinsk'den İrkutsk'a kadar Batı ve Orta Sibirya şehirlerine sevketmiş ve oralarda esir kampına dönüştürülen "Voyenini Goroduk" (Askeri Şehircik)'lerde iskân etmişti. Rusların elindeki savaş esirlerinin bir kısmı Çarlık döneminden itibaren Maverâ-yı Baykal'a da sevkedilerek Verhneyudinsk, Çita, Sretensk, Berezovka, Daurya, Trozkosavsk, Haylar gibi şehir ve kasabalarda iskân edilmişti.¹

Çarlığın yıkılmasından sonraki iç savaş döneminde Sibirya'da Bolşeviklerle Menşevikler arasında iktidar kavgası yapıldığı sıralarda, Japonya 5 Nisan 1918'de Vladivostok'a çıkarma yaparak, Trans-Sibirya demiryolu hattı boyunca Baykal Gölü'ne kadar ilerlemişti. Bu dönemde Sibirya'da ortaya çıkan anti-bolşevik hükümetlerden biri olan Semenov'un Çita Hükümeti'ni destekleyen Japonlar, bu şekilde Vladivostok'tan Baykal Gölü'ne kadarki sahayı kontrol etmeye başlamışlardı.²

Bütün bu gelişmeler olurken, Baykal'ın beri yakasında egemen olan Amiral Kolçak'ın beyaz kuvvetlerine karşı Üstünlük sağlayan Kızıllar doğuya doğru ilerlemeye devam etmiş ve nihayet 5 Ocak 1920'de merkezi İrkutsk'da bulunan Kolçak Hükümeti'ni devirmişlerdi. Beyazlarla Kızıllar arasında cereyan eden bu

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

¹ Sarıkamış Harekâtında Ruslara esir düşen 9. Kolordu Kumandanı Mirliva İhsan Paşa 1915 Mayıs'ında esarete bulunduğu Çita'dan firarını müteakip güzergâhu üzerindeki Mançurya kasabasına geldiğinde, yakalanma korkusuyla kasabanın mezarlığında gizlenir. İhsan Paşa, kendisine yardım eden iki yerli Türkten sözkonusu mezarlıkta sekiz Türk esirinin mezarı bulunduğunu öğrendiğini şöyle anlatmaktadır: "Mezkûr iki dindaş ile vuku bulan mukalememiz sırasında sakin olduğumuz mezarlıkta Anadolu dilâverlerinden sekiz Türk yavrusunun Sibirya'ya nefyü tagrib edilen Üsera-yı Osmaniye meyânında trende terk-i hayat etmiş ve şehiden burada medfûn bulunduğunu öğrendik. Bedbâhtlıkta müşterek olduğumuz bu muhterem şühedanın ruhlarına Fatiha ithaf ve meydan-ı gazada düşmanla çarpışan diğer meslektaşlarımızın nusret ve muvaffakiyetlerine dualarımızı tekrar ettik." (İhsan Paşa, "Harp Esnasında", İleri, 22 Haziran 1335/1919, No:464)

² Edward Hallett Carr, Sovyet Rusya Tarihi, Bolşevik Devrimi, I, 1917-1923 (Çev.: Orhan Suda), İstanbul, 1989, s.242

kanlı çatışmalar Beyazların aleyhine gelişme emareleri gösterdiği bir sırada. Batı ve Orta Sibirya'daki Kolçak denetimindeki Kamplardan Vladivostok ve Novinikolskussuriysk şehirlerine doğru esir kabileleri sevkedilmeye başlanmıştı.³ 29 Kasım 1919'da gerçekleştirilen bu sevkiyatta, Kolçak Hükümeti'nin esirlerin işlerini sağlamada yetersiz kalmasının etkili olması bir yana, müttefik esirlerin Kızıllarla işbirliği yapma ihtimalini⁴ izale etme düşüncesini de dikakte almak gerekir.

Kolçak'ın aradan çıkarılmasıyla karşı karşıya kalan Kızıllarla Japon kuvvetleri, ilk önceleri birbirleriyle askeri bir çatışmaya girmekten özellikle kaçınmalarına ve hatta iki güç arasında bir nevi tampon hükümet görevini üstlenen merkezi Ulan-Ude olan "Uzak Doğu Bağımsız Demokratik Cumhuriyeti"nin kurulmasına rıza göstermelerine rağmen, Mart 1920'de Sahalin adası karşısındaki Nikolayevsk Japon Garnizonu'nun Bolşevik Triapitsin kuvvetlerince saldırıya uğraması, iki tarafı çatışma noktasına getirdi. Bolşeviklerin bu saldırısına misilleme olarak Japonlar 4-6 Nisan 1920'de Vladivostok'a yeni kuvvetler çıkararak bölgeyi tamamen işgal ettiler.⁵ Japonların Vladivostok'a çıkartma yaptıkları sırada Türk esirlerinin bölgeye intikalleri devam ediyordu.⁶

Bu şekilde Maverâ-yı Baykal'a intikal ettirilen Türk savaş esirleriyle birlikte Türkiye'ye gönderilecekleri günü beklemeye başlamışlardı. Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı'nın Maverâ-yı Baykal'daki delegesi Mösyö Muntandak'ın cemiyet merkezine gönderdiği rapora göre bu tarihlerde Maverâ-yı Baykal'daki esir kamplarında 1092 Türk savaş esiri bulunuyordu.⁷

Aslında 3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk antlaşmasıyla bütün savaş esirlerine memleketlerine dönme imkânı sağlanmıştı. Nitekim antlaşmanın imzalanmasından sonra dört-beş aylık dönemde Ural Dağları'nın batı yakasındaki Rusya Ukrayna ve Kafkasya sahasındaki Türk savaş esirlerinin tamamına yakın

³ ATASE, A. K.991, D.66/25, F.1-16; Halil Ataman, Esaret Yılları (Yay. Haz. Ferhat Ecer), İstanbul, 1990, s.165; Başkâtıpzâde Ragıp Bey, Tarih-i Hayatım, Tahsil-i Harp-Esaret-Kurtuluş Anıları, (Haz.: M. Bülent Varlık), Ankara, 1996, s.111

⁴ ATASE A, 1-4, K.529, D.140/47-B, F 13. Kolçak'ın sevkettiği bu esir kabileleri genellikle Müttefik Orduların esir subaylarından oluşuyordu. Esir erler ağır işlerde çalıştırılmak üzere kamplarda bırakılmıştı.

⁵ Carr, Bolşevik Devrimi, s.324-326

⁶ Kasım 1919'da kamplarından ayrılan esir kabileleri Pasifik kıyısındaki liman şehirlerine direkt olarak ulaşmamışlardı. Sibirya kışının en şiddetli günlerinde üstelik iç savaş sebebiyle bölgenin tam bir kaosa sürüklendiği sırada kamplarından ayrılan bu kabileler, 17 Aralık 1919'da Çita'ya ulaşmış ve burada yaklaşık üç ay kadar sürecek olan geçici bir iskâna tabi tutulmuşlardı. Çita'dan 19 Mart'ta ayrılan esirler, Nisan'ın ilk haftasında Novinikolskussuriysk tren istasyonuna gelindiğinde şehir ağır bir japon bombardımanı altındaydı. Bombardıman sebebiyle vagonlarında üç gün mahsur kalan esirler, şehirde Japon sıkıyönetim idaresinin kurulmasından sonra kamplarına yerleşebileceklerdi. (Ataman, Esaret Yılları, s.204)

⁷ BOA. BEO 349224

kısmı Türkiye'ye dönebilmişlerdi.⁸ Ancak Ekim İhtilalinden sonra Rusya'da ortaya çıkan otorite boşluğu milyonlarca insanın ölümüne sebep olan bir iç savaş doğurunca, Osmanlı Devleti bir türlü Uralların doğu yakasındaki esirelerine ulaşamamış ve bu arada da İtilâf Devletleri'yle Mondros Mütarekesi'ni yapıp, kendi iç meseleleriyle baş başa kalmıştı. Mütarekenin o meşum havası içinde insiyatifini büsbütün kaybeden Osmanlı Devleti'nin Sibirya'da kurtarılmayı bekleyen kendi esirleri için İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği'ne başvurmaktan başka bir çaresi kalmamıştı.⁹ Osmanlı Devleti öyle de yaptı. Yapılan tahminlere göre, o günlerde bütün Rusya'da onbinden çok Türk savaş esiri kaldığı kabul ediliyor ve bunların sekizbin kadarının Sibirya'da bulunduğu düşünülüyordu.¹⁰ Sibirya'nın Baykal ötesindeki bölgelerinde, Japon nüfusu üstündeki sahada 830 olan Türk esiri sayısının, Rus bölgesinden buraya gönderilen 200 kişiyle 1030'a çıktığı, ayrıca Mançurya'da buldukları istihbar edilen 20 esirle birlikte bu sayının 1050'ye ulaşacağı da hesap ediliyordu. Ayrıca bu bölgelerde münferit bir şekilde yaşayıp, "zuhuru melhuz olan" Türk savaş esirleri de olabileceği dikkate alınmıyordu.¹¹ Nitekim esirlerin belli merkezlere toplanması sırasında 40 kişi de bu şekilde tesbit edilecektir.

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin müracaatına ancak 1919 yılı sonlarına doğru cevap vermişti. İngiliz Fevkalâde Komiserliği'nin yazısına göre Maverâyı

⁸ Brest-Litovsk Antlaşması'ndan sonra Merkezi Sovyet Hükümeti'nin kontrolü altındaki sahada bulunan Türk esirlerinin büyük bir kısmı Alman Sevk Komisyonları'nın iş görebildiği üç-dört aylık bir süre zarfında Türkiye'ye getirilmişti. 1918'de III. Türk Ordusu'nun Kafkasya Harekâtı ve bunun doğal sonuçları olan diplomatik girişimlerle (Batım Konferansı sırasında, 15 Mayıs 1918'de Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetleri ile imzalanan Esir Mübadele Sözleşmesi) Maverâyı Kafkasya'daki esirlerin tamamı ve Kuzey Kafkasya'dakilerin bir kısmı ya kurtarılmış veya mübadele suretiyle Türkiye'ye döndürülmüştü. Ayrıca Kırım'daki Türk esirleri de Enver Paşa ile Bolşevik Tavrida Cumhuriyeti Denizcilik ve Savunma Komiseri Ermulin arasındaki mutabakat çevresinde Karadeniz yoluyla 1918 Nisan'ında Türkiye'ye getirilmişti.

⁹ Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin esirlerin sevki için tavassutlarına müracaat ettiği iki merci vardır ki; birincisi İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği, ikincisi ise Uluslararası Kızılhaç Teşkilâtıdır. Bu arada 10 Ocak 1920'de kurulan Cemiyet-i Akvam da daha sonra bu işle ilgilenip Norveç'li şehir gezgincisi Tansen'i Sibirya'da kalan esirlerin kurtarılması için görevlendirilecektir.

¹⁰ Vakıt, 13 Eylül 1335/1919, No:669; Tasvir-i Efkâr, 28 Eylül 1335/1919, No:2854; İstikbâl, 22 Eylül 1335/1919, No:256; İfham, 23 Eylül 1335/1919, No:52

¹¹ BOA, BEO 349523. Bu konuda Harbiye Nazareti Üsera Müfettişliğinden Sadaret Makamına gönderilen tezkirede bu esirlerin sevki için "İngiltere Hükümeti fehmanesine izhar edilen, minnet ve şükranla karşılanarak hemen iktizasına tevessül edilmesi" ve böylece "hayat-ı esaretin en elim senelerini yaşamış olan üsera-yı mezkûrenin her türlü fırsat ve vesaitten istifade edilerek bir gün evvel anavatana kavuşturulması fikirleri işlenmiştir." Bkz. BOA, BEO 349523.

Baykal'daki Türk esirlerinden sevk işini japon hükümeti üstlenmişti.¹² Hint Okyanusu üzerinden İstanbul'a yapılacak olan bu sevkiyatın masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılanırsa esirlerin Türkiye'ye gelmesi sağlanabilecekti. Bu açıklama üzerine Osmanlı Hükümeti sevkiyat masrafı olan 240.000 lirayı İngiliz Fevkalâde Komiserliği hesabına Osmanlı Bankası'na derhal yatırarak, 22 Ekim 1919 tarihli ayrı bir yazıyla bu meblağın Japonya Hükümeti'ne transferini istemişti.¹³

Bu gelişmelere rağmen uzun bir süre söz konusu yolla Japonların marifeti ile tek bir Türk esirinin dahi gelmemesi Osmanlı kamuoyunu tedirgin ederken, İngilizler 28 Ağustos 1920'de, yani Osmanlı talebine müsbet cevap verdikleri tarihten on ay sonra Japonların bu sevkiyatı organize etmekten aciz olduklarını ancak yine de Maverâ-yı Baykal'ın muhtelif kamplarında bulunan Türk esirlerini Vladivostok'a toplayabileceklerini bir notayla Osmanlı Hükümeti'ne bildirmişlerdi. İngiliz notasına göre, Türk esirleri Vladivostok'ta toplandıktan sonra, Japon vapur şirketi Katsuva ile varılan mutabakat çerçevesinde tahsis edilecek bir vapurla, Ağustos sonları veya eylül başlarında İstanbul'a sevk edileceklerdi.¹⁴

Notadaki kesin ifadelerle rağmen ne Ağustos ne de Eylül'de sevkiyatın yine gerçekleştirilmemiş olması, bu işte İngiltere'nin samimi olmadığı ihtimalini akla getirecek ve nitekim kısa bir süre sonra bu anlaşılacaktı. Çünkü İngiltere bu kesin ifadeleri kullandığı sıralarda henüz komiserlik hesabına bankada tutulan paraya el sürmemişti.¹⁵ Öyle anlaşılıyor ki, İngiltere bir taraftan Osmanlı kamuoyunu "esirleri gönderdim, gönderiyorum" diye oyalarken, bir taraftan da bu sevkiyatı geciktirmenin hesaplarını yapıyordu. Bu iki yüzlü politikanın, İngiltere'nin Türkiye üzerindeki tasavvurları ve Anadolu'daki Milli Mücadele Hareketi ile ilgisi bulunduğu bir açıktı. Öyle ki, İngilizler kendi ellerinde bulunan Türk savaş esirleri gibi¹⁶ Sibiry'a'dakilerin de Türkiye'ye gönderilmeleri durumunda, kendilerine karşı

¹² Sevkiyatın Japonya Hükümeti'ne ihale edilmesinin, Japonya'nın İngiltere ile I. Dünya Savaşı'nda müttefik olması ve Çita-Harbin-Vladivostok demiryolunu kontrol altında bulundurmasıyla doğrudan ilgisi vardı.

¹³ BOA, BEO 349224; BOA, BEO 349320; Vakıf, 10 Teşrin-i evvel 1336/1920, No:1019.

¹⁴ ATASE. A 1-4, K.529, D.140/47-B, F.1-2, 1-13; BOA, BEO, 349224; Halil Ataman, sevkiyat için gerekli olan paranın Türk hükümetince gönderildiğini 11 Ağustos 1920'de öğrendiklerini ve bu haberin kamptaki esirler tarafından düğün bayramı kutlandığını anlatmaktadır. (Ataman, Esaret Yılları, s.217)

¹⁵ Osmanlı Bankası'nın Maliye Nezâretine yolladığı 18 Kasım 1920 tarihli yazıda, bankada komiserlik hesabına yatırılan 240.000 liradan sevk için gerekli olan 48.000 sterlin karşılığı 234.240 liranın, Londra'ya 17 Kasım 1920'de havale edilebildiği bildiriliyordu. (BOA, BEO 350410).

¹⁶ İngiliz esir kamplarından birinde Türkiye'ye gönderilmeyi bekleyen bir Türk esiri 1920 Mart'nda duygularını şöyle dile getiriyordu:

"Tatlı bir gün görmeden İkbâl yüz göstermedi / Yurdumuzu avdetin dillerde şimdi adı var / Köşe-yi hicrana düştük kimseden ümit yok / Günlerin ne sonu var, ne tal'in imdadı var" (Ne Münasebet, 15 Mart 1920, No:10).

kullanabilecekleri sebebiyle sakıncalar görmekte idi. Bu durumu hisseden Türk esirlerinden biri İngiliz politikasını Lloyd George'a atıfta bulunarak şöyle değerlendirmekteydi: "Britanya çetesinin baş komitacısı namussuz herif, bir kısım ihtiyar, zayıf, invalid ve hasta birkaç Türk'ten korkmuş olmalı ki, bu haksız kadarı basıyor ve yollarımıza engel oluyor."¹⁷

Avrupa siyaset mahfillerinin savaş esirleri lehine yapılması düşünülen iyileştirici tedbirleri soluduğu 1921 yılı başlarında¹⁸ İngilizlerin de Sibirya'daki Türk esirleri hakkındaki önyargılarını yumuşatarak memleketlerine sevklerine rıza gösterir bir tavır takındıkları görülmektedir. Bu cümleden olarak Japonların Vladivostok'ta topladıkları Türk esirlerini İstanbul'a taşıyacak olan Japon vapuru Heymeymoro¹⁹ 19 Şubat 1921'de Vladivostok limanına gelip demirleyebilmişti.

Heymeymoro'ya önce Japonların idaresindeki 830 Türk esiri 22 Şubat 1921'de bindirilmiş, bir gün sonra da Rus bölgesinden alınıp Japon nüfus sahasına nakledilen 200 esir yerleştirilmişti. Bu sonuncularla birlikte vapurdaki yolcu sayısı 1030 kişiye ulaşmıştı.²⁰ 1030 kişilik esir kaflesinin içinde oniki tane de kadın

¹⁷ Ataman, Esaret Yılları, s.220

¹⁸ Bu çerçevede, uluslararası Kızılhaç Teşkilatı esaret süreleri iki sencyi doldurmuş sağlam savaş esirlerinin memleketlerine tahsisini veya tarafsız bir devletin arazisine nakillerini içeren kararı 18 Ekim 1907 tarihli Lahey Sözleşmesi'ne "Zeyl" olarak 1921 Mart'ta Cenevre'de kabul etmiş (TBMM, Gizli Celse Zabıtları, C.III, Ankara, 1985, s.835) aynı şekilde İngiltere Hükümeti TBMM Hükümeti ile 16 Mart 1921'de Londra'da Esir Mübadele Antlaşması'nı imzalamıştır. (Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1928-1938, Ankara, 1988, s.244).

¹⁹ Parlak Sulh anlamındaki Heymeymoro şilebi, 1914'te tezgahdan çıkmış, altı bin tonajında idi I. Dünya Savaşı'nda Japon askeri nakliyelerinde kullanılan şilebin bu yolculuk için anbarları üç kat ranza yapılarak yatakhane durumuna getirilmişti.

²⁰ Bu esirlerden az kısmı daha önce Vladivostok-Triyestre hattıyla sevklerine başlanan Avusturya-Macaristan esir kabileleriyle Triyestre'ye sevk edilmişti. Her kabile içinde üçer-beşerli küçük gruplarla gönderilen bu esirlerin toplam sayısının altmış civarında olduğu anlaşılmaktadır. Türk esirlerinin 1921 Şubat'ındaki bu yolculuğunun ele alındığı ve olayın Türk-Japon dayanışması çerçevesinde değerlendirildiği bir araştırmada (Esat Arslan, "Kurtuluş Savaşı'nın Buhranlı Günlerinde Türk Japon Dayanışması", Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri, II, Ankara, 1997, s.411-422.) Vladivostok'tan sevk edilen Türk esirlerinin 57 subay ve 514 erbaş-er olmak üzere 571 kişi oldukları iddia edilmiştir. Araştırmacının Türk esirleri grup kıdemlisi Yüzbaşı Ali Galip Bey'in İtalya'nın Asinara adasından İstanbul'a gönderdiği 27 Ekim 1921 tarihli rapor mektubuna dayanarak verdiği bu rakam, yolculuğun başlangıcından 6 Ağustos 1921 tarihine kadar olan dönem itibarıyla yanlıştır. Çünkü Ali Galip Bey'in raporunu tanzimden önceki dönemde, hem vefat eden Türk esirleri vardır, hem de Heymeymoro'nun Pire'de zorla tutulduğu sırada Uluslararası Kızılhaç Cemiyeti'nin girişimiyle kfiledeki mahul esirler tahliye edilerek İstanbul'a gönderilmiştir. Tahliye edilen esirlerin, kafilenin %35'i kadar olduğu dikakte alınırsa durum daha da netlik kazanır. Ayrıca sözkonusu araştırmada, yolculuğun seyriyle ilgili kullanılan kronoloji tahmini olup tamamıyla yanlıştır. Eksik belgeyle çalışmaktan kaynaklandığını

vardı ki, bunlar Türk subaylarının evlendikleri kadınlardı. Ayrıca vapura kaçak olarak binen Tatar gençleride bulunuyordu.²¹

Esirler Türk bayrağı çekilen Heymeymoro'ya büyük bir disiplin içinde, kol halinde yürüyerek binmişler; yürüyüşleri sırasında bando eşliğinde milli marşlar söylemişlerdi. Vladivostok limanında toplanan halk, Türk esirlerinin bu örnek davranışlarını büyük bir ilgi ile seyretmiş, hatta kalabalık içindeki yerli Türkler gözyaşlarını tutamamışlardı.²² Başta Müftü Bahaeddin Efendi olmak üzere, Türk

düşündüğümüz bu hatalar araştırmacıyı yanlış değerlendirmeler yapmaya da itmiştir ki, bunlar araştırmacının “1921 yılının ilk yarısında Japonya'ya Politik Bakış” alt başlığı çerçevesinde, Rusların ve Japonların Çeklere yardımlarını Çekoslavakya'yı uydu devlet yapma eksenine bağlamasıdır. Burada söz konusu olan, bilinen Çekoslavakya olayı değil, I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan ordusundan Rusların eline geçen ve Rus iç savaşı sırasında isyan edip Rusya'daki iç kavganın vazgeçilmez öğesi durumuna gelen Çek Lejyonlarıdır. Öte yandan araştırmacının, Japonya'nın Türk savaş esirlerinin bütün sevk masraflarını üstlenip üstün bir dostluk numunesi gösterdiği iddiası vardır ki, bunun böyle olmadığını araştırmacının görmediği diğer belgeler zaten göstermektedir.

²¹ Ataman, Esaret Yılları, s.226, 258

²² ATASE Arşivinde tesbit ettiğimiz bir belgede Vladivostok limanında Japonların Türk esirlerine çektikleri bu nutkun içeriğini bulduk. Belgenin 11 Şubat 1920 tarihli olması, bu veciz konuşmanın daha önce Avusturyalı esir kabileleriyle gönderilen küçük bir Türk esir grubuna yapıldığı izlenimini veriyorsa da, Japonların Türk esirlerine bakış açılarını ve dünya politikalarını yansıtmaları bakımından burada değerlendirmeyi uygun gördük. Muhtevastından, bu konuşmanın bir Japon subay tarafından yapıldığı fakat konuşmayı zabteden Türk esirinin bazı cümleleri kaçırdığı anlaşılmaktadır. Yer yer bozuk ifadelerle zabt edilen nutuk metni şöyledir:

“Efendiler!...

Birkaç güne kadar memleketlerinize gideceksiniz.

Bütün sevinçlerinize biz de iştirak ediyoruz. Sizden ziyade hararetle ebeveyniniz memlekette bekliyorlar.

Pek mümkündür ki, siz uzun zamandan beri devam eden esaretiniz zarfında bizim muamelemizden memnun olmadınız, incindiniz.

Efendiler, biz de sizin gibi Asyalıyız. Gerek sizler ve gerek bizler, her iki millet Asyalıdır. Sizin âdâtımız aynı bizimki gibidir. Binaenaleyh her iki millet birbirini tanımış ve yekdiğerine iyi tesir yapmıştır. Memleketteki fitratlarımız yine başkadır.

Dünyanın hakimiyeti şarktan garba geçti. Bir zaman olacak ki yine şarka geçecektir. Binaenaleyh çalışmaktan geri durmayınız. Merkezi Avrupa hakimiyeti görülmüyor. Görüyorsunuz ki, şarka yavaş yavaş tazyik yapıyor ve şarkı zir-i hakimiyetinde tutuyor. Bunu görmek ve bilmek lazımdır.

Gerek Türkler, gerekse Japonlar bu Avrupa'nın hakim-i mutlakları kim ise onları görmeli, tanımalı ve hakimiyeti onlardan almaya çalışmalıdır. Güneş İmparator(luğu) olan bizler, Hilal-i Sema hakimiyetinde bulunan sizler, iki millet için en büyük vezaif vardır. Bizimki sizinkine nazaran az(dır). En ziyade çalışmak size terettub eder. Avrupa'ya en yakın ve en ziyade Avrupa ayakları altında bulunuyorsunuz. Şerait-i esasiye her iki milletin dostane çalışmasını icap ettiriyor.

esirlerini uğurlamaya gelen yerli Türklerin "Anavatana özvatana bizden selam götürün" bağışmaları ve tekbir sesleri arasında Heymeymoro 23 Şubat 1921 Çarşamba günü öğleden sonra beşbuçukta Vladivostok limanından hareket etmişti.²³

1920 yazı ve 1921 baharında kendi elindeki Türk esirlerini "padişahımıza daima sadık kalacağımızı, Anadolu'daki isyana iştirak ve hiçbir siyasi fırkaya intisap etmeyeceğimizi imza ederiz." şeklindeki taahhütnamelerle tahliye eden İngiltere²⁴ aynı uygulamayı Heymeymoro'ya bindirilen Türk esirlerine de Japonlar vasıtasıyla uygulamış ve vapura bindirilen her esire bu konuda yemin ettirilmiştir.²⁵ Ayrıca İngiltere ve Japonya arasında yapılan bir protokolle esirlerin İtilaf Devletleri'nin işgali altındaki İstanbul'da bulunan Osmanlı Hükümeti'ne teslim edilmesi kararlaştırılmıştı.

Bu çerçevede, kırkbeş gün sürecek olan seyri sırasında su almak için uğrayacağı Colombo hariç hiçbir limana uğramayacak olan Heymeymoro, Hint Okyanusu'nu geçtikten sonra, Süveyş Kanalı üzerinden Akdeniz'e çıkacak ve doğrudan İstanbul'a gidecekti. Vladivostok'dan hareket ettiğinde ilgili yerlere manifestosu ulaştırılan Heymeymoro ile ilgili bilgiler Harbiye Nezareti'ne de ulaşmış ve 23 Şubat'ta Vladivostok'dan hareket eden kafilenin 5 Nisan'da İstanbul'da olacağı bildirilmişti.²⁶

Heymeymoro, Vladivostok'dan hareketinden beş gün sonra Şanghai, 1 Mart 1921'de Tayvan, 8 Mart 1921'de Sumatra önlerinden geçerek Hint Okyanusu'na girmişti. Vapurun Hint Okyanusu'ndaki seyri esnasında bu tıkkış tıkkış yolculuğun ağır şartlarına dayanamayan iki Türk esiri, hasretiyle kavruldukları Türkiye'ye ulaşmadan vefat etmişti.²⁷

Efendiler, memleketinize gittiğiniz zaman Aksa-yı Şark'ta bir "Güneş Hükümeti" olduğunu tebliğ etmeyi unutmayınız. Binaenaleyh dikkat zayi etmeden çocuklarınız daahi söyleyiniz.

Memleket için çok kurbanlar verdiniz. Fakat en büyük vezaif bundan sonra başlar, en büyük işleri memleketinizde göreceksiniz.

Şimdi ayrılırken ağlamayalım. İstikbali bekleyelim. Size uzun yol için selametler ediyoruz. Söylediklerimi siz de İstanbul'da yaparsınız efendim. 11 Şubat 1920". (ATASE, A.1-4291/, K. 1672, D.390/363, F.1).

²³ Ataman, Esaret Yılları, s.227

²⁴ Hamit Pehlivanlı, Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı, Ankara, 1992, s.143-144

²⁵ Ataman, Esaret Yılları, s.223

²⁶ ATASE, A.1-4, K. 539, D.15/178, F.42; ATASE, A.1-4, K. 539, D.15/178, F.42-3.

²⁷ Halil Ataman bu vefat olaylarını şöyle anlatmaktadır: "Tarih 19-20 Mart gecesi idi. Epey zamandır hasta olan Kayseri'nin İncesu kasabasından asker Mehmet oğlu Recep öldü. Birkaç gün önce bir kurban daha vermiştik. Maalesef Recep'i de Koca Hint Denizi'nin derinliklerine, mavi sularını kucağına bir Fatihayla bıraktık. Anlayacağınız Hint Okyanusu da gümrük almadan yol vermedi. (Ataman, Esaret Yılları, s.241)

Süveyş Kanalı'nı geçtikten sonra 3 Nisan'da Akdeniz'e çıkan Heymeymoro, 5 Nisan 1921 Salı günü 10.30'da Midilli Adası önlerinden geçerken bir Yunan Harp gemisi tarafından seyirinden cebren alıkonularak, Midilli Adası önlerinde demir atmaya mecbur bırakıldı. O günlerde Anadolu'da Milli Mücadele kuvvetlerinden korkunç bir şamar yiyen Yunanlılar, kendi ordularının uğradığı bu ağır yenilgiyi örtmek ve dolayısıyla itibar kazanmak düşüncesiyle çoğu 5-6 yıllık esaretten dönen yorgun Türk esirlerini, sanki Anadolu'daki İnönü muharebelerinde esir alınmış gibi Yunan kamuoyuna takdim etmeyi düşünüyorlardı. Bunu gerçekleştirmek için uluslararası antlaşmaların çizdiği savaş esiri satükosunu çığnemek önemli değildi. Nasıl olsa Küçük Asya'da jandarmalığına soyundukları İngiltere Devleti diğer işlerinde olduğu gibi bu yasa tanımaz uygulamalarında da onları yalnız bırakmayacaktı. Burada önemli olan Japonların tutumuydu. Japonlar ya emrivakiye boyun eğip vapurdaki Türk esirlerini Yunan Hükümeti'ne teslim edecek, ya da ellerindeki protokolün gereğini yerine getirmek için direnecek ve neticede vapurun yolcularını İstanbul'a götürüp Osmanlı makamlarına teslim edeceklerdi. Eğer birinci yolu seçerlerse dış siyasi itibarlarının rencide olacağına bilincinde olan Japonlar, ikinci yolu seçerek direnmeye karar vereceklerdir. Ancak Japonların bu direncini kırmayı başaran Yunanlılar, her türlü pazarlığın yapıldığı 10 Nisan tarihine kadar Midilli'de tuttıkları Heymeymoro'yu, bu tarihte İstanbul yerine Yunanistan'a doğru hareket ettirerek, 12 Nisan 1921'de Pire Liman'ına çektireceklerdir. Böylece vapurdaki Türk esirleri için ikinci bir esaret dönemi başlarken, bu uluslararası skandalı çözebilmek için diplomatik faaliyetler de başlayacaktır. Bu meyanda "Vapurdaki Türk yolculara erbab-ı kıyam nazarıyla bakmanın caiz olmadığı" yolunda Yunan Hükümeti'ni 14 Nisan 1921 tarihli telgrafıyla uyarayan Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı'na, 17 Nisan 1921'de cevap veren Yunan Başbakanı Gunaris, esirlerin İstanbul'a nakli konusunda Japonya hükümeti ile müzakerelerin devam ettirildiği şeklinde kaçamak ifadeler kullanmıştı.²⁸

PİRE LİMAN'INDA İKİNCİ ESARET DÖNEMİ

Bu meselenin Japonya, Londra, İstanbul, Atina ve Cenevre arasındaki müzakerelerinin²⁹ kapatılmış oldukları vapurlarında kendi lehlerine sonuç

²⁸ Hakimiyet-i Milliye, 22 Haziran 1337/1921, No:216

²⁹ 25 Haziran 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesi "Pire'deki Esirlerimiz Tekrar Japonya'ya mı Götürülecek?" başlığı altında bu müzakerelere değinerek, Yunanistan'la Japonya arasındaki muhaberatdan bir netice çıkmadığını, Japonya'nın bu esirlerin tarafsız bir devlet olan İtalya'ya sevklerini teklif etmesinden sonra müzakerelerin bu mesele çerçevesinde devam ettiğini ve eğer bundan da bir sonuç çıkmazsa Japon Hükümeti'nin esirlerimizi tekrar alarak Japonya'ya götüreceğini bildiriyor ve şu yorumu yapıyordu: "Ordumuz önünde aczini teslim eden Yunanistan, acz ile meşbu kuvvetini zavallı esirlerimizde denemek istiyor" (Hakimiyet-i Milliye, 25 Haziran 1337/1921, No:218).

vermesini çoğu kez aç susuz ve ışksız bekleyen Türk esirleri, bir taraftan müzakerelerin çıkmaza girmesinden dolayı ümitlerini iyice yitiriyor, bir taraftan da hayatta kalma mücadelesi veriyorlardı. Esirler kulaklarına gelen olumlu haberlerle zaman zaman kurtulduklarına inanıyor, fakat ardından bu tür haberlerin meseleyi sürüncemede bırakmak isteyen güçlerin aldatına ve avutma taktikleri olduğunu anlıyorlardı. Halil Ataman tuttuğu günlüğünde bu avutma taktiklerini sezerek, “Burada, bizim işte, perde gerisinde başka gerçekler var:Salibin, Hilal’e husumeti davası var” diyerek tesbit ettiği bu sezgisini şöyle izah ediyordu: “Bu gerçeği ispatlayan hususa gelince, işte bizim silah arkadaşlarımız olan Salıplı memleketler kısmen huzura kavuşmuş ve onlara karşı yapılan muamele biraz daha insani. Fakat bize yapılanlar çok gaddarca muameleler. Şimdi bakın silahı elinden alınan Hilal’e bağlı bir milleti öldürmek ve Hilal’i yok etmek için onların üstüne yeni bir cellat gönderdiler. Şimdi biz esirler de aynı celladın idam sehpasının dibindeyiz.”³⁰

İdam sehpasının dibinde bekletilen 1030 Türk’ün durumu gerçekten içler acısı idi. Aylarca gıdasızlık, havasızlık, hareketsizlik içinde bir de geceleri ışksızlığa katlanan bu insanlar, yine de maneviyatlarını bozmuyorlardı. Başlarında muhafız olarak bulunan Japonlar hastalanıp birer birer Yunan hastanelerine kaldırılırken, Türk esirleri, “Biz çelikleşmiş adamlarız. Neden olmayalım ki, kaderin fırlatıp attığı bizler, feleğin öyle işkence tenceresinde piştik ki, öyle olur olmaz zor bizleri halledemez, alt edemez, yere vuramaz.. Bizler böyle ölüm fırtınaları artığı idik ki, beri benzeri sadmelerden devrilmüyorduk”³¹ diyorlardı.

Pire’de bu şekilde zorla tutulan Türk esirlerini esas üzen olaylar bu limandan Anadolu’ya yapılan askeri sevkیات sırasında yanlarından geçen Yunan askerlerinin yaptıkları taşkınlıklardı. Heymeymoro’da uğrunda altı sene esaret çektikleri vatanlarına kavuşmayı bekleyen bu insanlar, vatanlarını kirletmek kasdıyla oraya gönderilen bu haçlı gürühünü adeta elleri ayakları bağlı bir şekilde seyretmek zorunda idi. Anadolu’ya sevk edilen Yunan askerlerinin yanlarından geçerken yumruk sıkıp “Gommoti! Gommoti!” diye çığlık atmaları ve “Kımal’i yakalamaya!” diye bağırmaları Türk esirlerini ne derece kahrediyorsa, liman’a giriş yapan Yunan hastane gemilerinin yaralı boşaltmaları da o derece seindiriyordu. Yaralı getirilen gemilerin çokluğundan özvatanlarında işlerin iyi gittiği sonucunu çıkaran esirler, giderlerken kendilerine taşkınlık yapan Yunan askerlerine göndermelerde bulunmaktan kendilerini alıkoymıyorlardı. “Zahir bugünkü elleri değnekli kafa-kol sarılı ve sedyede yatan sessizce gelenler de onlar gibiydiler. Giderken ama, bugün anaları ağlamış ve anaları onların dediği gibi olmuştu.”³²

Yunanlılar Türk esirlerini Japonların elinden alamayacaklarını anlayınca, hileli metodlara başvurarak Heymeymoro’daki esirler arasında bulaşıcı hastalık çıktığını iddia ettiler.Gazetelerde kasıtlı olarak yayınlatılan bu tür gerçek dışı

³⁰ Ataman, Esaret Yılları, s.262.

³¹ Ataman, Esaret Yılları, s.264-265

³² Ataman, Esaret Yılları, s.257

haberlerle vapurdaki yolcuları Yunanistan topraklarındaki bir karantina merkezine tahliye ettirmeyi uman Yunanlıları bu girişimine karşılık, Heymeymoro'nun Japon yetkilileri ve Türk esirleri Uluslararası Kızılhaç teşkilatı nezdinde müracaatda bulunarak vapura bir sağlık heyetinin gönderilmesini sağladılar. 2 Ağustos 1921'de heyetin vapurdaki esirleri muayenesi neticesinde kafileden 395 kişi malul sınıfına ayrılarak vapurdaki kadınlarla birlikte 6 Ağustos'ta vapurdan tahliye edilerek, İstanbul'a gönderilmeleri sağlandı. Böylece yolcuların %35'ini dışarı veren Heymeymoro kısmen rahatlamağa da geriye kalan Türk esirler için "vapur esareti" iyice çekilmez bir hal almaya başlamıştı. Esirlerin bu çilesi iki ay daha devam ettikten sonra Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı'nın bu meselenin çözümünü havale ettiği İstanbul Murahhası Dr. Reymond Şilimmer'in gayretleri ile taraflar arasında prensip anlaşması sağlanarak, 13 Nisan'dan beri Pire'de tutulan Türk kafilesinin tarafsız bir ülke arazisine tahliyesine karar verilmiş ve Heymeymoro 13 Ekim 1921'de Pire'den ayrılarak İtalya'ya doğru hareket etmişti.

Varılan anlaşmaya göre sevk, iskan ve işe masraflarını Osmanlı Devleti'nin karşıladığı Türk kafilesi geçici bir süre İtalya Hükümeti'nin gösterdiği bir yerde misafir edilecek ve şartlar müsait olduğu zaman İstanbul'a nakledileceklerdi.³³ İtalyan Hükümeti'nin iskân için gösterdiği yer Asinara Adası'ydı.

³³ BOA, MV 222/107. Bu konuda Hariciye Nezareti'nden Sadaret Makamı'na yazılan tezkirede şu ifadeler yer verilmişti:

"Bâb-ı Ali

Hariciye Nezareti

Umur-ı Siyasiye Mûdûriyet-i Umumiyesi

Pire'deki Üsera-yı Osmaniye Hakkında

30106

297

Makam-ı Sami-i Cenab-ı Sadaret-i Uzmaya

Mâruz-ı Çakerleridir

Viadivostok'tan bir Japon sefinesiyle Dersaadet'e getirilmekte iken Yunaniler tarafından tevkif ve Pire'ye sevk edilen Üsera-yı Osmaniye'nun şehri yediyüzbin İtalyan Fransı tediyesini temin şartıyla kendi arazisinde muvakkaten iskân ve ibatesine İtalya Hükümeti tarafından muvafakat edildiğinin Cenevre Salib-i Ahmer Komitesi tarafından Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumiyesine işar edilmiş ise de Hükümet-i Seniyyenin merzayika-yı maliyesi dolayısıyla böyle bir teklifi kabul etmesi müteassır bulunduğundan Üsera-yı mezkûrenin Düvel-i mu'telife memur-i askeriyesi murakebesi tahtında Dersaadete sevkleri esbabının ihzarı hususuna Fevkalâde Komiserler nezdinde icra kılınan teşebbüsata cevaben İngiltere Kumandanını bu kontrolü reddetmesi dolayısıyla mevzubahs teklifin kabulü gayr-ı varid olduğu ve aynı zamanda elyevm Yunanistan'da bulunan mezkûr vapurun ayın 25'inde hareket edeceği ve binaenaleyh yevm-i mezkûre kadar bir karar verilmediği takdirde derununda bulunan üsera-yı mezkûrenin karaya ihracı mecburiyetinde kalmacağı bildirilmekte olduğu ve binaberin meselenin müstaccliyetine binâen talep edilen meblağ üzerinden tenzilât icrası zımında Hükümet-i Kraliye nezdinde teşebbüsât icrasıyla neticenin acilen Nezaret-i Sinaveriye

ASINARA ADASI

Asinara Adası, Sardunya Adası'nın kuzeybatısında ve Korsika Adasının güneybatısında (8 derece 15 dakika boylamı ile 41 derece kuzey enleminin kesiştiği yerde) 33 km² alanında bir adadır. En geniş yeri 20 km. kadar olan ada, denizden yükselmiş bir kaya parçası görünümündedir. Hiçbir yerinde su olmayan adanın bitki örtüsü yer yer yeşil fundalıklar ve yabancı otlardan oluşmaktadır. Başlangıcından itibaren iskana açılmayan adanın sakinleri, zehirli yılanlar ve akreplerdir. İtalyan hükümetlerinin tarih içinde karantina ve sürgün mahalli olarak istifade ettiği Asinara, I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan ordusundan ele geçirilen esirler için kamp olarak kullanılmıştır. Bu özellikleri sebebiyle Asinara Adası'nı Çarlık Rusyası dönemindeki Nargin³⁴ adasına benzetmek mümkündür.

ASINARA'DA ÜÇÜNCÜ ESARET DÖNEMİ

13 Ekim 1921 günü akşamı Pire'den ayrılan Heymeymoro ve taşıdığı 571³⁵ Türk esiri 17 Ekim akşamı Sardunya Adası sahilinde bulunan Porto Torres limanına ulaştılar. Osmanlı Devleti'nin Roma Büyükelçisi, olayları Roma'dan izlemeyi yeğ tutarak, bu esirleri karşılamaya Sefaret başkâtibi Manyaszâde Feridun'la, Kudret Bey'i gönderirken aslında Osmanlı Devleti'nin bu meseleyi ne derecede sahiplendiğini göstermeye çalışıyordu.³⁶ Üstelik Sefaret başkâtibinin Türk

tebliği 15 Eylül 1337 tarihinde Roma Sefaret-i Seniyesine telgraf ile işar edilmiş ve keyfiyet ayrıca 19 Eylül sene 1337 tarihinde te'kid edilmiştir. Dersaadet Japon Mümessilliği tarafından da verilecek kararın tecil edilmesi hususunda teşebbüsatta bulunmuş olmağla Üsera-yı mezkûrenin bilâhare Dersaadet'e celblerini teminen şimdilik İtalya'ya sevkleri esbabının teminine müsaade-i fehmaneleri şayan buyurulmak babında emr ü ferman hazret-i veliyu'l emrinder.

18 Muharremü'l-haram sene 340 ve 21 Eylül sene 337

Hariciye Nazırı
İmza
(Ahmet İzzet)

(BOA, BEO 351986)

³⁴ I. Dünya Savaşı sırasında Rusların eline geçen Türk savaş esirlerinin bir kısmı Bakü karşısındaki Nargin Adası'nda iskân edilmişlerdi. Aynen Asinara gibi suyu olmayan bu adanın da en belirleyici özelliği yılanların çokluğu idi. Binlerce Türk asker ve sivil esirinin vefat ettiği bu adaya Türk esirleri "Yılan Adası" veya "Cehennem Adası" isimlerini yakıştırmışlardı.

³⁵ ATASE, A.1-4283, K.1044, D.154/315-A, F.33. Halil Ataman hatıratında Türk esirlerinin 626 kişi olduklarını iddia etmektedir. (Ataman Esaret Yılları, s.282)

³⁶ Bu esirelerin henüz Vladivostok civarındayken memlekete gönderdikleri mektuplarında, pek sefil bir halde bulunmalarına rağmen İstanbul Hükümeti'nin kendileriyle

esirlerine “Hoşgeldiniz” demeye bile gerek duymadan “İtalyan Hükümeti Fehimesi maalesef sizleri hastalıklı saydığı için nccip İtalyan milleti arasına alamıyor” diyerek vapurdan ayrılması ve bir gün sonra Asinara Adasında ortaya çıkması. Türk esirlerini adeta şok edecekti. Oysa Japonya’nın Roma Askeri Ateşesi bizzat Asinara’ya gelerek sorumluluk örneği gösterecekti. Böyle karışık duygular içindeki Türk esirleri 18 Ekim sabahı Asinara Adası’nın derme çatma iskelesinden sahile çıkarılmış ve yaklaşık sekiz ay kader arkadaşlığı yaptıkları Japonlarla vedalaşmışlardı.

Veda töreni gayet basit fakat içten yapılmıştı. Daire şeklinde sahildeki kumların üzerine oturan Türk esirlerine yaşlı gözlerle hitap eden Heymemyoro Kumandanı Çomora’nın konuşmasında sekiz aylık kader arkadaşlığının müşahedeleri ve çok derin izleri vardı:

“Arkadaşlar sizi, siz Türkleri tanımış olmak benim için hayatım boyunca taşıyacağım çok canlı ve daima yaşayan bir şeref ve iftihar vesilesi olacaktır. Siz Türkleri tanımış olmak fırsatına nail olduğumdan çok bahtiyarım...Sizlere çok üstün bir seciye ve karakter, ayının zamanda fazilet gördüm. Bu söylediklerim bilmüşahade duygularının kendisidir. Sizler insanlığın öğüneceği üstün bir insansınız. Bütün iyi ve en iyi vasıflar sizdedir. Sizler çok büyük ve şayan-ı hürmet bir milletin çocukları olduğunuzu fiilen isbat ettiniz. Bu gerçeğin yegane şahidi benim. Sizlerle beraber geçirdiğim tam sekiz aylık bir mazi, bana çok kıymetli hayati mevzular öğretti. Şimdi burada sizleri müjdelemek değil, olanı ve yarınlarda olacağı söylemek istiyorum. Yaşamak, var olmak sizin ve siz ayardakilerin hakkıdır. En şayan-ı hürmet, kendine inanır, güvenilir, en yüksek ahlaka sahip, yaşamaya en çok layık olan milletsiniz. Ve bugün memleketinizin giriştiği mücadele, zaferinizle sona erecektir. Çünkü var olmak ve yaşamak isteyen sizsiniz; Türk milletidir. Yakından gördüğüm kaysak ve kahpe milletler size gem vuramaz. Parlak yarınlar sizindir. Sizleri sevdiğiniz vatanımıza götüremediğim için çok üzgünüm ve müteessirim. Çünkü sizleri bu ıssız, insansız, vahşi ve kötü görünüşlü bir yere indirdik. Umarım inşaallah, bu yerden de kurtulursunuz. Şimdi en iyi dileklerle hepimizi selamlarım.”³⁷

ilgilenmediği, bu yüzden TBMM Hükümeti’nin ızdıraplarının bir son vermesini istihram ettikleri, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’nden Mütadfaa-i Milliye Vekâletine yazılan 19 Ocak 1921 tarihli yazıdan anlaşılmaktadır. (ATASE, A. 1-4283, K.626, D. 242/365, F.11, 11-1)

³⁷ Ataman, Esaret Yılları, s.281-282. Yarbay Çomora’nın türk esirleri hakkındaki bu müşahedeleri bu tip törenlerde mutad olarak söylenmesi gereken mültefid ifadeler olarak değerlendirilmemesi gerekir. Rusya’daki esaretleri esnasında çeşitli milletlerden esir veya Kızılhaç görevlileriyle temasları olan Türk esirler muhatapları üzerinde hep olumlu intibalar bırakmışlardır. 1916 yazından itibaren Türk esirleri ile temas eden Danimarka ve İsveç Kızılhaçları mensupları, bilhassa Rusya’ya giren ilk gurupta yer alan Danimarka’lı Madame la Baronne E. von Gagern ve İsveç’li Mademoiselle (Brastörm)’e göre, “Dünyada Türk subay ve erleri kadar güzel ahlaka sahip, insani

Yarbay Çomora'nın bu konuşmayı müteakip bütün Türk esirlerinin ellerini teker teker sıkıp samimi bir şekilde ayrılmasından sonra, Türk kaflesi iki kilometrelik bir yürüyüşle barınacakları barakalara gelip yavaş yavaş yerleşmeye başlamışlardı. Türk esir grubunun yerleştiği binalar tek katlı pavyonumsu döküntü barakalardı. Türk esir grubu kıdemlisi Yüzbaşı Ali Galip Bey'in Asinara Adası'ndaki iskân şartları ve diğer ihtiyaçları hakkında 27 Ekim 1921 tarihinde tanzim edip İstanbul'a gönderdiği rapor mektupta bu barakaların "camları mefkud, mutbağ ve sair mevkilerin muhtac-ı tamir, efrad ve zabitanın elbise, çamaşır ve ayakkabı gibi havayıcı-zaruriyeleri noksandır" denilerek, durumun Ada kumandanı Binbaşı Monica'ya iletilmesine karşılık düzeltilmesi için hiçbir gayret sarfedilmediği ifade edilmektedir. Ali Galip Bey'in raporunda yer alan bir başka husus daha vardı ki, o da adanın o zamana kadar olan statüsüyle ilgili olup, şu şekilde dile getirilmişti: "Sardunya adasının şimal-ı garbisinde kâin Asinara adacığı İtalya Hükümeti tarafından kendi tebasından tecziye kılınacaklara menfa ve Harb-i Umûmide Avusturya üserasına garnizon ittihaz edilmiş olan susuz, gayr-i meskûn bir mahalden ibarettir. Avusturya üserasından burada yetmişbin neferin ada dahilinde itlâfî ilk nazarda cümlemizi tedhiş etmekte olduğunu arz eylerim."³⁸

meziyetlere malik, terbiyeli, nazik, halim-selim aynı zamanda haysiyetlerini muhafazaya mukdum hiçbir ferde tesadüf edilemezdi." (Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara, 1990, s.443). Yine Danimarka Kızılhaçı'nın Türk esirleri haberleşme masasını yöneten Matnazel Kristin Sutman, Türk esirlerini ancak yazdıkları mektuplar dolayısıyla tanıdığı halde onları çok sevmiştir. Sutman esir mektuplarını okuya okuya birçok övülecek hasletlerini keşfettiği ve sahipsiz bulduğu bu insanlara içten bir sevgi ve merhamet duygusuyla bağlanmıştı. Bu yüzden görevini resmî ve maddî dürtülerle değil, ruhi ve vicdeni bağlılıkla yerine getiriyordu. (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu, Dersaadet 1335, s.81). Aynı şekilde İsveç Kızılhaçı'na sunulan bir raporda hemen her yerde en kötü şartlara tabi olan Türk esirlerinin buna rağmen hüsn-i karakterleri ile çevrelerinde temayüz ettikleri ve bu özellikleri yüzünden takdir topladıkları ifade edilmişti. (ATASE, A.1-2, K.386, D.1534/422, F.13).

³⁸ ATASE, A.1-4283, K.1044, D.154/365-A, F.33; BOA, BEO 352564. Halil Ataman hatıratında, Asinara'da Avusturya'lı savaş esirlerinin itlafi hakkında Alman asıllı bir dokordan dinlediklerini şöyle kaydetmektedir: "Avusturya ve İtalya cephesinde harp devam ediyordu. Avusturya ordusu, günlerce aç kalmıştı. Böyle bir vaziyette cephe bozulmuştu. İşte İtalyanlar bu aç insanları harp esiri diye toplamış ve bu şayan-ı merhamet insan yığınlarını Triyestre ve Fiyome limanlarından vapurlara balık istifi bindirmişler. Vapurlar hareket ettikten sonra yolda İtalyan karabinaları bu insanlara, o inleyen ve açlıktan köpük kusan bu insanlara, sen hastasın, niçin inliyorsun, gibi laflar ederek ve 'Sen ölüyorsun.. Belki sarı hastalığın var. Du bist imvalit' diyerek başka bir karabinayı yardıma çağırıp, o açlıktan inleyen ve ağzından köpük gelen sağlıklı insanları ayaklarından ve kollarından tutarak birer birer denize atıyorlarmış. İşte bu minval üzere vapurlardaki balık istifi sıkışıklığı seyrekleştirilerek, ölüm adasına getiriyorlarmış. Ben doktor olarak buraya gelenlere ve hasta olanlara bakmakla vazifelidim ve yine kötü

Türk grubunda esir olarak bulunan Mülâzim Mahir Efendi'de Sadaret Mektubi Kalemî memurlarından olan eniştesi Nail Bey'e yazdığı mektupta "iâşe ve iskânlarında son derece düçar-ı mezahim ve meşgulatta olduklarını ve bu halin bir müddet daha devamının hayatlarını mehv ü ifna edeceğini" bildiriyordu.³⁹

Pire'den hareketlerinden sonra artık esirliklerinin sona erdiğine inanan Türk askerleri, geçici bir süre İtalyan Hükümeti'nin misafiri olarak kalacakları dönemde, gerek Sibiryâ'daki esaret günlerinden, gerekse Heymeymor'da kaldıkları günlerden daha iyi şartlarda yaşayacaklarını umuyorlardı. Ancak Asinara'daki şartların hiç de beklentilerine uygun olmadığını gören bu insanlar kaderlerine ve belki de kaderlerine olduğu kadar kendilerine bu şartları reva görenlere isyan ediyorlardı. Nitekim Yüzbaşı Ali Galip Bey'in raporunda bu husus şöyle yer alıyordu: "Gönül âz reva mıdır ki, yedi seneden beri Rusya Sibiryâ'sının kar ve buzlarla muhat mevkilerine enva-ı türlü işkence cefa sefalet içerisinde yuvarlanan ve bilahare ikinci bir felakete maruz kalan biz biçaregân, çektiğimiz ızdırab-ı alainin teshini kabulümüze muvafakat eden İtalya Hükümeti tahsis edeceği münasip bir mevki ve hakkımızda ibraz edeceği muamelat-ı insaniye ile bertaraf olacağı ümid-i kavisinde iken maateessüf tersini müşahade etmek ve bunda müteessir olmamak gayr-ı kabildir."⁴⁰

Ali Galip Bey ve diğer Türk esirleri isyanlarında haklıydılar. Çünkü Yunan hükümetinin sebep olduğu uluslararası skandal yine uluslararası güçlerin katkılarıyla çözüldükten, İtalyan Hükümeti'ne parası ödenmek şartıyla sadece pansiyonerlik yapma rolü verilmişti. 571 Türk'ün belki kendi milletlerinin misafirperverlik anlayışından hareketle İtalyanlardan insani beklentiler içerisinde olmaları çok doğaldı. Ancak Osmanlı şefaret başkâtibinin "necip millet" saydığı İtalyanlar beklentilere uygun davranmamış, Türk askerlerini bir karantina merkezi olarak kullanılan Asinara Adası'na tecrit etmişti. O Asinara Adası ki, İtalyan sularında bulaşıcı hastalık tesbit edilen gemilerin çekildiği, İtalya'nın herhangi bir mahkemesinde hıdemat-ı şakka cezasına mahkûm olan hükümlülerin kapatıldığı, topraklarında binlerce insanın itlaf edildiği uğursuz bir yerdi. İtalyan Sağlık Bakanlığı'nın adada üretilen herhangi bir gıda maddesinin ada dışarısına çıkarılıp

niyet ve kötü maksatla bu insanları üç gün daha aç koydular ve ekmek vermediler. Bu üç günden sonra başlamıştı felaket. Bu üç günden sonra da bol ekmek veriyorlar bu insanlara. Günlerden beri aç olan zavallı insanlar, ölçsüz yiyorlar, kendilerine yapılan öğüt ve tavsiyeleri dinlemeyen bu insanların büyük bir çoğunluğu ekineğin incelen bağırsaklarını delmesi sonunda ölüm turpanının kurbanı oluyorlar. Duruma insan yüreği tahammül edemez. Şimdi de bu el kadar küçük ada, insan cesedi ile dolmuştu. Bu defa ortalgın ölümlerden temizlenmesi başladı. Sağ kalanlar şimdi de ölü yığınları şu yüksek yere taşıyor, oradan da denizin derinliklerine atıyorlardı. Denize atılan binlerce insan cesedi, bu güzel denizlerin, köpek balıklarının uğrağı, durağı halini almasına sebep oldu. (Ataman, Esaret Yılları, s.287-288)

³⁹ BOA, BEO 352410.

⁴⁰ ATASE, A.1-4283. K.1044, D.154/365-A, F.33-1

halka ulaştırılmasını bile men ettiği bir yere 571 Türk'ün misafir (!) edilmesi anlaşılacak bir şey değildi.⁴¹

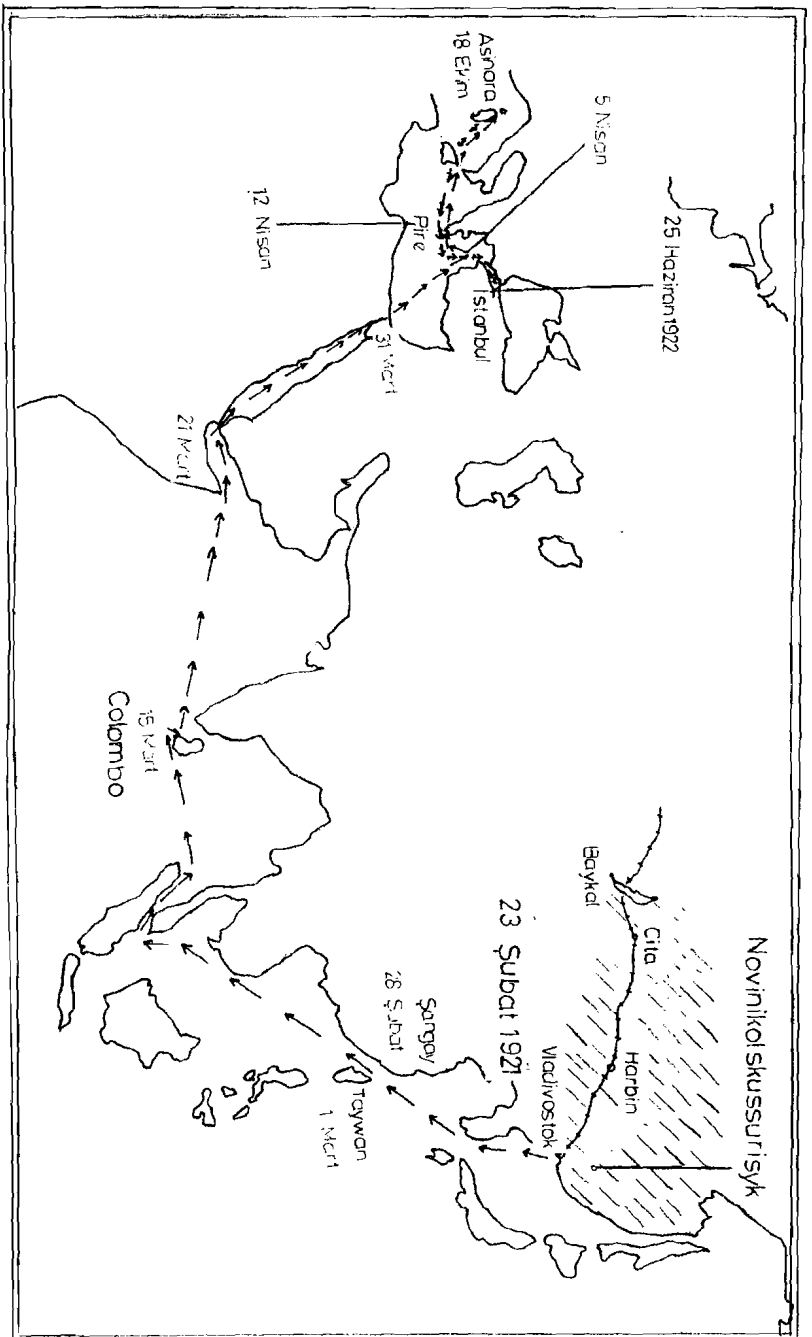
Daha önce Türk esirlerini Pire cehenneminden kurtaran, daha doğrusu kurtardığını sanan Kızıllaç inurahhası Şilimmer, 571 Türk'ün Asinara'daki dramını görünce girişimlerine ivme kazandırarak Londra, Atina, Roma, İstanbul ve Ankara arasında adeta mekik dokumaya başlamıştı. Bu girişimler Haziran 1922 başlarında semeresini vererek tarafların, Türk askerlerinin İstanbul'a ihracına muvafakat etmeleri sağlanmıştı. Bu gelişmelerden sonra Türk esirlerini İstanbul'a taşıyacak olan Ümit vapuru 19 Haziran 1922'de Asinara iskelesine yanaşmış, o geceyi uyumadan geçiren Türk esirleri vapura dolmuşlardı. Kızılaycı Hamit Bey'in refakatında 25 Haziran 1922'de İtilaf Devletleri'nin işgali altındaki İstanbul'a çıkarılan Türk esirleri⁴² buradan memleketlerine sevk edilmişlerdi.⁴³

Esirlerin vatan toprağına yüz sürdüğü bu tarihten, esarete düştükleri tarihe dönüp bir bakıldığında ortaya ürkütücü bir yedi sene çıkıyordu ki, bu insanlar için sözkonusu yedi sene hep ölüm fırsatları esmiş, ölüm tirpanları çalışmıştı. Ve onlar gerçekten de ölüm fırsatları artığı idiler.

⁴¹ "Bakın, görün şu dost gâvür İtalya'yı! Bu inansız ve Allahsız adanın kirlenmiş toprağında, Hudâyi-nabit yetişen otları yiyen ineklerin sütünden elde edilen her nevi gıda maddesinin, İtalyan halkının sağlığına zararlı olabilir mütalaasıyla halk tarafından yenmesine müsaade etmeyen İtalya, o sarı hastalıktan ölenlerin yatıkları yataklarda, bizlerin yatırılmasını ve onların tükürdüğü, işediği ve o topraklara gömüldüğü bu yerin, her suretle kirlenilen bu yer olduğunu bildiği ve kabullendiği bulaşık, kirli ve mahzurlu bir yere misafir sıfatı ile bu belalı yerde para karşılığı, misafirperverlik sahtekârlığı ne hazin ve ne alçakça bir düşünce ve düşmanlık saklı bir gâvurlük? Bu dalaveredeki görülen yüz, dostluk mostluk ve insani muamele; ama görünmeyen yüzü, duymadan arkadan hançerlemek..." (Ataman, Esaret Yılları, s.291).

⁴² Ataman, Esaret Yılları, s.289-294.

⁴³ Trabzon'da yayımlanan İstikbal gazetesi, kafileden 180 esirin Trabzon'a getirilişini şu şekilde haber yapmıştı: "Dün sabah limanımıza muvasalat eden Ümid vapurumuzla sekiz seneden nberi uzak diyarlarda vatan hasretiyle çile doldurmuş 180 kardeşimiz anavatana ayak basmışlardır. (Bunlar Trabzon ve Erzurum havalisindendirler.) Esirlerimiz iskelede bir kıta-ı askeriye tarafından istikbal edilmiş bir bando, muzika merasime iştirak etmiştir. Esirler evvela İnönü Meydanı'na getirilerek, orada etüv dairesinde üstleri temizlettirilmiş, bade kırmızı kışlaya sevk olunarak cihet-i askeriyece esbab-ı istirahatları temin edilmiştir. Ümid in hareketi Samsun'a telgrafla bildirilmiş ise de ma'ateessüf halk haberdar olmadığı için istikbal merasiminde ahali hazır bulunamamıştır. Bu bir noksandır. Herhalde memleket haberdar olsaydı yine bizim için sekiz sene evvel cephelere koşarak, orada esir düşen ve yıllarca vatandan uzak, yâr yüzü görmeyen, yâr nevazîş ve şefkâti dıymayan bu biçare vatan çocuklarına memleketin belediyesi hususu cemiyetleri, eşrafi, i'zâz ve ikrân borçlarını edada kusur etmezlerdi. (İstikbal, 31 Haziran 1338/1922, No:631).

VLADIVOSTOK ASINARA HATTI